UNIVERSITY OF
EASTERN FINLAND

Itä-Suomen yliopisto, yhteiskuntatieteiden laitos

LAUSUNTO TULEVAISUUSVALIOKUNNALLE
UEF dnro 871/00.00.03/2021
17.5.2021

Asia: VNS 1/ 2021 vp ja VNS 3/ 2020 vp

Arvoisat tulevaisuusvaliokunnan jäsenet,

Kiitämme mahdollisuudesta vastata pyyntöönne: ”Valiokuntaa kiinnostaa teidän tai edustamanne tahon näkökulma siihen, minkälaisia osaamisia ja oppijuutta kestävän kehityksen tavoitteiden toteutuminen edellyttää ja miten suomalainen koulutusjärjestelmä voi tukea näiden syntyä ja ylläpitämistä läpi elämän?

Vastaan pyyntöön määrittelemällä neljä oppimisen kohdetta, jotka liittyvät (a) vallalla olevan hyvinvointikäsityksen avartamiseen, (b) systeemisen maailmankuvan omaksumiseen, (c) luovuttamattomalla tavalla arvokkaiden asioiden tunnistamiseen, sekä (d) ekososiaaliseen sivistymiseen. Ekososiaalinen sivistys on varhaiskasvatuksen, perusopetuksen ja lukiopetuksen opetussuunnitelmien arvoperustaan kirjattu normi, jonka toteutumista eduskunnan oikeusasiamies valvoo. Se velvoittaa suomalaista koulutusjärjestelmää toimimaan kestävän tulevaisuuden puolesta.

Hyvinvointikäsityksen avartaminen

Ihminen on noussut lajikehityksensä myötä keskeisimmäksi planeettamme tulevaisuutta määrittäväksi tekijäksi. Näin ei ole ollut koskaan aikaisemmin ihmiskunnan historian aikana. Ennen luonnonvoimat olivat merkittävin maapallon tulevaisuuteen vaikuttavista voimista. Nykyään ihminen on myös luonnonvoimia liikuttava tekijä (koronavirus, säiden ääri-ilmiöt, ikiroudan sulaminen jne.). Nykyiseen tilanteeseen on tultu siksi, että (a) ihmisiä on enemmän kuin koskaan aikaisemmin ja (b) hyvinvoinnin tavoittelun aine- ja energiaintensiteetti on lisääntynyt, sillä massakuluttamisesta on tullut normaalia. Enemmän kuin koskaan aikaisemmin planeettamme historiassa tulevaisuuden laatu riippuu siitä, mitä me ihmiset teemme ja jätämme tekemättä.

Ratkaisevassa roolissa ovat teollistuneet yhteiskunnat ja niiden yltäkylläisyydessä elävät kansalaiset. 80 prosenttia luonnonvarojen kulumisesta ja päästöistä aiheutuu maailman vauraimpaan viidennekseen kuuluvien ihmisten hyvinvoinnin tavoittelusta. Siksi kestävyyspyrkimysten keskiössä ovat Suomen kaltaiset maat ja niiden asukkaat. Kun yksi suomalainen toteuttaa elämäntapamuutoksen ovat vaikutukset ovat jopa satakertaisia kehittyvässä maassa asuvan ihmisen vaikutuksiin verrattuna. Siksi ratkaisujen keskiössä on kulutuskeskeisen hyvinvointikäsityksen avartaminen aineettomampiin hyvinvoinnin lähteisiin perustuvaksi.

Keskeinen oppimishaaste Suomen kaltaisessa hyvinvointiyhteiskunnassa liittyy siihen, mitä hyvinvoinnin ajatellaan ja koetaan olevan yltäkylläisessä Suomessa. Mitä kannattaisi tavoitella sen jälkeen kun inhimillisten perustarpeiden tyydyttäminen on jo suhteellisen helppoa? Mitä tarvitaan arvokkaaksi ja merkitykselliseksi koettuun elämään? Onko tavaravauraus jo antanut kaiken sen, mitä sillä on annettavana? Mikä tekee elämästä elämisen arvoista? Olisiko jo mahdollista siirtyä kulissien parantelusta näytelmän juonen kirjoittamiseen?

Jo vuonna 2007 Valtioneuvoston periaatepäätöksessä todettiin, että "kun teollisuusmaiden kehitystä on tähän mennessä ohjannut pyrkimys voimakkaaseen määrälliseen aineelliseen kasvuun, on tulevaisuudessa tavoiteltava elämän laatua, johon olennaisena osana kuuluvat turvallinen, puhdas ja viihtyisä elinympäristö, terveellinen ravinto, elämän henkinen rikkaus ja hyvät ihmissuhteet". Elintaso perustuu aineellisiin asioihin, joiden lisäämisessä tulevat planeettamme rajat vastaan, mutta aineettomat asiat ovat ehtymättömiä. Elämänlaatu perustuu tietoon, ihmistenväliseen luottamukseen, tyytyväisyyteen ja elämäniloon. Ne ovat esimerkkejä asioista, joiden lisääminen saa aikaan hyvän kierrettä ja päästää irti jatkuvasta elintason parantamisen pakosta – ja samalla kokemus elämän mielekkyydestä paranee, sillä elämälle alkaa rakentua juoni.

Systeemisen maailmankuvan omaksuminen

Suomalainen arkielämä on kietoutunut monin tavoin osaksi globaalia todellisuutta. Kauppareissu Suomessa kytkee kuluttajan tuhansien ihmisten elämään eri puolilla maailmaa. Tämä johtuu siitä, että keskivertosuomalaisen jättämästä vesijalanjäljestä lähes 50 prosenttia muodostuu nykyään ulkomailla ja Suomessa syödyn ruoan vaatimista pelloistakin 40 prosenttia sijaitsee maamme rajojen ulkopuolella. Hiilidioksidipäästöistä Suomi ulkoistaa yli 30 prosenttia.

Oman elämän kytkösten tunnistaminen on vaikeaa esimerkiksi siksi, että tuottaja ja kuluttaja sijaitsevat kaukana toisistaan. Se, etteivät asiat ole näkyviä, ei kuitenkaan muuta sitä tosiasiaa, että jokaisen ihmisen elämä on kietoutunut sadoilla eri tavoilla itsemme ympärillä olevaan todellisuuteen. Oppimishaaste tästä näkökulmasta kiteytyy sen sisäistämiseen, että ihminen elää elämäänsä osana itseään suurempaa kokonaisuutta kuten perhettä, työyhteisöä, yhteiskuntaa, valtiota ja planeettaa. Ihmisen elämä kytkeytyy sosiaalisten suhteiden lisäksi osaksi ekologisia ympäristöjä – osaksi niiden biologisia, maantieteellisiä, geologisia, fyysisiä ja kemiallisia kytkentöjä. Tosiasia on, että se tomaatti, jota äsken pureskelin, ei voisi olla olemassa ilman planeettamme kallioita, maaperää, ilmaa, vettä ja valoa.

Toisin sanoen, oppimishaasteena on *systeemisen maailmankuvan omaksuminen,* jolloin huomion kohteena eivät niinkään ole yksittäiset asiat vaan se, kuinka nämä asiat ovat yhteydessä toisiinsa. Systeemistä maailmankuvaa omaksuttaessa oppijan kiinnostuksen kohteena voi olla vaikkapa kraanasta tulevan veden alkuperän tunnistaminen tai pistorasiasta saatavan energian alkulähteiden löytäminen. Oppimistavoitteena voi olla vaikkapa syiden löytäminen siihen, miksi perunapellon vieressä olevan päiväkotiin tuodaan perunat vakuumiin pakattuina Puolasta.

Luovuttamattomalla tavalla arvokkaiden asioiden tunnistaminen

Keskeinen oppimishaaste liittyy sellaisten asioiden tunnistamiseen, jotka ovat luovuttamattomia eli niin arvokkaita, ettei niiden voida antaa tuhoutua. Vastaansanomatonta on, että ilman elinvoimaista ekologista perustaa ei ihminen voi olla olemassa. Kestävyyskriisit ovat perimmäiseltä luonteeltaan ihmisen olemassaoloa uhkaavia. Elämän perustan tuhoutuminen vie mahdollisuudet kaikelta muulta. Vasta kun ihmiselämä ylipäätään on mahdollista, voi toteutua toinen luovuttamattomalla tavalla arvokas asia – se, kuinka jokainen ihminen on arvokas pelkän ihmiseksi syntymisensä perusteella. Tämä viittaa reiluun tapaan järjestäytyä yhteiskunnaksi, jossa kansalaisen on mahdollista olla sitä kaikkea, mitä hän omista lähtökohdistaan käsin luontevasti voi olla. Ihmisten väliselle reiluudelle luotiin pelisäännöt ihmisoikeuksien yleismaailmallisessa julistuksessa, joka muotoiltiin vastauksena maailmansotien väkivallalle.

Taloudella ei ole itseisarvoa, sillä talous ei voi olla olemassa itsenäisesti, ilman muita asioita. Talous on ihmisen käyttämä väline, jolla ihmisyhteisöt ja yhteiskunnat varmistavat, että inhimillisten perustarpeiden tyydyttäminen on mahdollista. Talouden olemassaolo perustuu luonnonvarojen hyödyntämiseen ja ihmisen panoksiin. Mutta päämäärät ja välineet tuppaavat menemään sekaisin yhteiskunnallisessa keskustelussa kun keskustelun kohteena olevan asian tosiasiaperusteinen kytkeytyminen asiaa ympäröivään todellisuuteen jätetään huomiotta. Tämä riski on myös Agenda 2030 tavoitteiden esitystavassa. Ne havainnollistetaan usein mosaiikkimaisesti, jolloin hämärtyy se, millaisia kytköksiä ja riippuvuuksia eri tavoitteiden välillä on. Seuraavalla sivulla olevassa kuviossa Agenda 2030 tavoitteet on järjestetty hierarkkiseen suhteeseen toistensa kanssa, jolloin eri tavoitteiden väliset riippuvuudet saadaan näkyviin. Elämän perusta maapallolla ankkuroituu elinvoimaiseen luontoon, jonka osaksi ihmisen elämä kietoutuu monin eri tavoin. Pitkän aikavälin tarkastelussa sekä Homo sapiensin selviytyminen että planeetan elinvoimaisuus nivoutuvat yhteen.

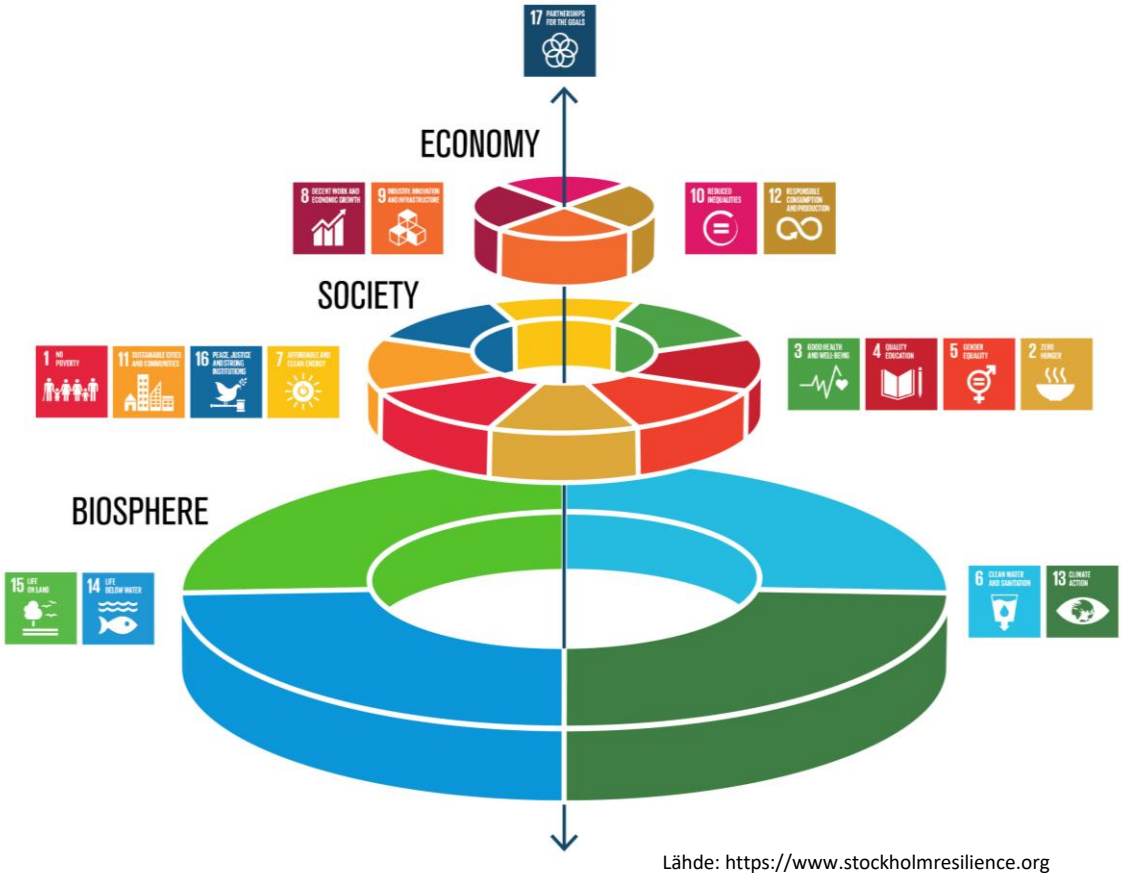

Lähde: https://www.stockholmresilience.org
Azote Images for Stockholm Resilience Centre, Stockholm University

Ekososiaalinen sivistyminen

Systeeminen todellisuuden tulkinta paljastaa, että elinvoimainen luonto (ekologinen kestävyys), reiluksi yhteiskunnaksi järjestäytyminen (sosiaalinen kestävyys) ja talous asemoituvat hierarkkiseen suhteeseen. Tämä on huomioitu suomalaisen koulutusjärjestelmän opetussuunnitelmien arvoperustassa. Ekososiaalisen sivistyksen lähtökohtana on elinvoimaisen luonnon välttämättömyys ihmisen olemassaololle ja jokaisen ihmisen luovuttamaton arvo, ks. https://fi.wikipedia.org/wiki/Ekososiaalinen_sivistys

Ihminen on jatkuvasti oppiva ja kehittyvä olento. Oppimista tapahtuu kaikkialla. Ihmiset vaikuttavat toisiinsa ja vaikuttuvat toisistaan joka päivä. Tänään tehtyjen pienten ja suurten valintojen muodostamalle perustalle rakentuu se tulevaisuus, jonka huomenna saamme. Jokainen arkinen valinta on kannanotto jonkinlaisen tulevaisuuden puolesta. Se voi vahvistaa olemassaolevia hyvinvoinnin tavoittelun tapoja tai pyrkiä uudistamaan niitä. Jokainen valinta voi myös lisätä kokemusta siitä, että on oman elämän subjekti eikä ajopuuna ajelehtiva objekti. Sivistymishaasteeksi muodostuu se, että jokaisen ihmisen tavoittelema sisällöllisesti rikas elämä on mahdollista saada kun rakentaa tulevaisuuden toivoa jokapäiväisillä valinnoilla. Silloin peilistä katsoo sopivasti tyytyväinen ihminen, joka teki sen, mitä piti tehdä, jotta tulevaisuus olisi hyvä.

Helsingissä 17.5.2021

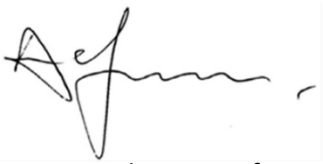

Arto O. Salonen, professori, sosiaalipedagogiikka (erityisesti kestävä hyvinvointi)